

TOELICHTING bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd stadsgezicht "BINNENHOF e.o." ex artikel 20 van de Monumentenwet te

's-GRAVENHAGE, gemeente 's-Gravenhage

Het beschermd stadsgezicht "BINNENHOF e.o." omvat de op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg tek. nr. 225^I) door een stippellijn omgrensde gebied.

Algemeen gedeelte.

Hoewel iedere stad tengevoege van haar topografische ligging en haar stedenbouwkundige ontwikkeling een eigensoortig karakter bezit, onderscheidt de oude stadskern van 's-Gravenhage zich in dit opzicht nog in het bijzonder van de steden met een vrijwel overeenkomstige ligging en van een nagenoeg gelijke ouderdom.

Dat bijzondere onderscheid is voornamelijk te danken aan de uitzonderlijke positie, die 's-Gravenhage gedurende eeuwen onder de steden in ons land heeft ingenomen. Zelf tot de Franse tijd geen stad in de juridische betekenis van het woord, is 's-Gravenhage vanaf het begin van zijn ontwikkeling de zetel geweest van bovenstedelijk bestuur en gezag. Gedurende de middeleeuwen was dit het landsheerlijk bestuur en gezag van de graven van Holland en Zeeland, waaraan 's-Gravenhage het Binnenhofcomplex te danken heeft.

Visueel vormt dit complex met het Buitenhof, de Hofvijver, Lange en Korte Vijverberg en het Plein het hart van de stad. De eigenlijke stedelijke nederzetting ontstond evenwel uit de ten zuidwesten van het Buitenhof gelegen kerkbuurt bij de parochiekerk, de St. Jacobskerk. In deze omgeving vond ook het centrum van het wereldlijke locale gezag een plaats in wat men in 1458 noemde "der Stedehuis". Deze benaming was welterecht, omdat 's-Gravenhage in de late middeleeuwen wel degelijk kenmerken van een stedelijke nederzetting vertoonde.

Reeds in 1370 had Albrecht van Beieren aan de inwoners van

Behoort bij het besluit van de Ministers van
Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk
en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke
Ordening

van

21 JULI 1971

Ordn. nr. 160.042

m m a / m c

de kerkbuurt enige voorrechten geschonken. Het gebied, waarop deze voorrechten betrekking hadden, omvatte behoudens de oudste kern van het dorp ook de bebouwing langs het Lange Voorhout, de Loten en de Spuistraat. Het Binnenhof en het Buitenhof vormden in dat gebied een wereldlijke immuniteit, waarvan de toegangswegen door poorten waren afgesloten. De tot op heden behouden Gevangenpoort was hiervan de "uterste", d.w.z. de buitenpoort aan de westzijde. Ook de handel en nijverheid hebben 's-Gravenhage in de middeleeuwen een stedelijk karakter gegeven. In de 15de eeuw was dit onder meer de lakennijverheid, geconcentreerd langs de Spuistraat en het Spui. Versterkingen, bestaande uit grachten, muren en wallen, het typische visuele kenmerk van "stedelijkheid", hebben evenwel steeds ontbroken.

Hoewel formeel tot het "dorp" behorende, heeft het gebied ten westen en ten noorden van het Binnenhof zich door zijn aanleg en type van bebouwing zich vanaf het begin van de stedelijke ontwikkeling onderscheiden van de overige delen van de nederzetting. Reeds in de 14de eeuw verwierven belangrijke functionarissen bij het grafelijke slot bezittingen aan de Plaats, de Kneuterdijk en het Lange Voorhout. Deze ontwikkeling zette zich in versterkte mate voort tijdens de Republiek, onder meer met woonhuizen van buitenlandse diplomaten en de "logementen" van de belangrijkste stemhebbende steden. De veelal ruim gesitueerde bebouwing in dit gebied was evenals het Binnenhofcomplex en de oude kerkbuurt gelegen op het zand van de binnenduinen (strandwallen).

Op deze binnenduinen strekte zich in noordoostelijke richting eveneens de Hout uit (Haagse bos), die in de late middeleeuwen nog vrijwel aansloot bij het Binnenhofcomplex.

De nederzetting van de burgers, werkzaam in de handel en de nijverheid, breidde zich uit in zuidoostelijke richting in het klei- en veengebied, waarin het Spui de hoofdader vormde. In dit gebied ontstond in de eerste helft van de 17de eeuw een bebouwing langs grachten en havens, een "waterstad" binnen een omstreeks 1620 aangelegde buitenomgrachting. Hoewel deze omgrachting de nederzetting ook aan de westzijde en noordzijde omsloot, onder meer door de Noordwal (Mauritskade) en de Hooigracht, bleef

's-Gravenhage ook in de 17de eeuw in feite een open stad. Naast de kleinere grachten in verbinding met het Spui werd in dezelfde tijd in aansluiting op de Grote Markt de Prinsengracht aangelegd met de bedoeling ook aan de zuidwestelijke zijde van de stad een woonmilieu te scheppen, dat gelijkwaardig was aan dat van de onmiddellijke omgeving van het Hofcomplex. Het voorbeeld van de Amsterdamse grachtengordel zal hierbij de Haagse Magistraat voor ogen gestaan hebben. Tot omstreeks het midden van de 19de eeuw bleef de bebouwing vrijwel beperkt tot het gebied binnen de vroeg 17de eeuwse omgrachting. Het gebied tussen het Lange Voorhout en de Mauritskade was zelfs voor het merendeel nog onbebouwd.

Gedurende de eerste helft van de 19de eeuw groeide het inwonertal vrij geleidelijk van ruim 40.000 tot ruim 65.000. De tweede helft van de 19de eeuw geeft daarentegen een zeer snelle bevolkingsaanwas te zien, zodat bij de eeuwwisseling reeds een inwonertal van 200.000 was bereikt. Deze sterke toeneming van de bevolking leidde in eerste instantie tot een sterke verdichting van de bebouwing, vooral in de zuidoostelijk gelegen "waterstad". Na 1870 breidde de stad zich in deze richting verder uit tot de spoorlijn Amsterdam-Rotterdam (Oranjeplein en omgeving). De stormachtige ontwikkeling sedert de tweede helft van de 19de eeuw heeft het historische stadsbeeld belangrijk beïnvloed. In sterke mate hebben in de eerste plaats de demping van vrijwel alle belangrijke grachten, waaronder de Prinsegracht, het Spui, de Herengracht en de Turfmarkt. in de periode van ca. 1860 tot en met ca. 1890 het stadsbeeld gewijzigd. Deze ingrepen werden in de eerste decennia van deze eeuw gevolgd door maatregelen ten behoeve van een betere bereikbaarheid van het stadshart. In dit kader zijn te zien de aanleg van de Hofweg, de verbreding van de Vijverdam en de doorbraak Grote Marktstraat-Kalvermarkt in het verlengde van de Prinsegracht. In het bijzonder heeft de doorbraak Hofweg-Vijverdam een grote invloed uitgeoefend op het stadsbeeld in de omgeving van het Binnenhof, aangezien hierdoor het Buitenhof visueel van het Binnenhof werd afgesneden.

Het beschermd stadsgezicht "Binnenhof e.o.".

Ondanks deze aantastingen van de historisch-stedebouwkundige structuur is de wordingsgeschiedenis van 's-Gravenhage nog steeds duidelijk waarneembaar in het stadshart, omdat de historische twee-eenheid van regeringscentrum en concentraties van stedelijke voorzieningen ten zuidwesten hiervan tot op heden bewaard is gebleven.

Ook ten opzichte van de stad binnen haar 17de eeuwse grachten-gordel is evenwel het gebied beperkt, waarin en het historische straten- en grachtenpatroon en een relatief groot aantal historisch waardevolle panden tezamen een beeld opleveren, dat vanwege schoonheid en karakter van een zodanig belang is, dat een aanwijzing tot beschermd stadsgezicht op grond van artikel 20 van de Monumentenwet is gerechtvaardigd..

Het betreft in de eerste plaats het gebied, dat op de bijgevoegde kaart (nr. 225^I) nader aangeduid is als "Binnenhof e.o." Dit gebied omvat het Binnenhofcomplex met de Hofvijver en de daarmee historisch gezien in directe relatie staande ruimten van het Buitenhof, de Plaats, de Kneuterdijk, het Lange Voorhout, de Lange en Korte Vijverberg en het Plein. In dit stadsgedeelte bevindt zich het grootste aantal monumentale panden (18de-19de eeuw), die in het bijzonder aan het Lange Voorhout en de Lange Vijverberg gevelwanden van een zeer voornaam karakter opleveren.

Het gemeentebestuur van 's-Gravenhage heeft reeds voor de tweede wereldoorlog het belang van het gaaf bewaren van onder meer deze gevelwanden erkend, getuige de gemeentelijke verordening van 30 januari 1939, die - voorzover onder de toenmalige wetgeving mogelijk - conserverende bepalingen bevatte. Van belang in het kader van het te beschermen stadsgezicht zijn evenzeer de ruimten, die door deze gevelwanden omsloten worden. Zeer belangrijke factoren vormen hierbij evenzeer de boombeplantingen en de hoogteverschillen, die tot uiting komen in de langs- en dwarsprofielen van deze ruimten, in het bijzonder bij het Lange Voorhout en de Lange Vijverberg. Wijzigingen in de beplanting zowel als in de profielen van deze ruimten dienen met uiterste voorzichtigheid te geschieden, wil het totale aspect van deze ruimten niet ernstig worden geschaad.

Het onderhavige gebied is zo nauw mogelijk omgrensd. Aan de noordwestelijke zijde volgt de begrenzing voor een belangrijk gedeelte de Kazernestraat, tot in het begin van de 19de eeuw de feitelijke begrenzing van de bebouwing aan deze zijde van de stad. Aan de noordzijde zijn de Hooigracht en het Smitswater alsmede de Denneweg in het stadsgezicht betrokken. De Denneweg met zijn enigszins bochtig tracee en de relatief smalle parcellering is mede in relatie tot de Hooigracht karakteristiek voor de wijze, waarop gedurende de 18de eeuw de "burgerstad" ook aan deze zijde nog een geringe uitbreiding verkreeg. Aan de oostelijke zijde van het Binnenhofcomplex omvat de begrenzing zo nauw mogelijk de bebouwing aan het Plein.

In het zuidwesten sluit het beschermd gebied aan op het beschermd gezicht "St. Jacobskerk e.o." De begrenzing omvat de bebouwing aan het Buitenhof, inclusief een gedeelte van de Passage, de bebouwing aan de Plaats en langs de Kneuterdijk.

De aanwijzing beoogt geen bevestiging, doch wel een zeer zorgvuldige behandeling van het historisch aspect bij het ontwerpen van stedenbouwkundige regelingen voor het betrokken gebied. Dit aspect wordt bepaald zowel door de aard, het volume en de vormgeving der bebouwing, als wel door de profilering van de openbare ruimten. Ook materiaalgebruik en beplanting spelen hierbij een belangrijke rol. Nieuwe elementen dienen met uiterste zorg ten aanzien van de totaliteit van het ruimtelijke gegeven te worden ingepast. Een nauwkeurige documentatie van dit gegeven dient, met andere resultaten van stedenbouwkundig onderzoek, ten grondslag te liggen aan de te nemen stedenbouwkundige maatregelen.